

**YUNUS EMRE DİVANI'NDA OKAZYONELLİĞİN OLGUSAL
TEZAHÜRÜNÜN TARİHİ-KARŞILAŞTIRMALI SUNUMU
(«Karaman» nüshası bağlamında)**

**HİSTORICAL-COMPARATIVE PRESENTATION OF THE
FACTUAL MANIFESTATION OF OCCASIONALITY IN YUNUS
EMRE'S "DİVAN" (in the based of the «Karaman» copy)**

Gızılgül ABDULLAYEVA*

Özet

Dünya arenasında hizmetleriyle öne çıkan birçok şahsiyet vardır. Farklı yaratıcı yönleri sahip olan bu kişilerin birçoğu da söz ustasıdır. Hizmetlerinin gelecek nesillere bıraktıkları edebi ve sanatsal dil örnekleriyle bitmediği de bir gerçektir. Daha da önemlisi, eşsiz eserleriyle dilimizin o dönemdeki fonetik, sözlüksel, morfolojik ve sözdizimsel manzarası hakkında da bizlere bilgi aktarmaktadırlar. Bütün bunlar sessiz bir dille geçmişe dönüşle öğrenilir ve gelecek nesillere aktarılır. Araştırmacının gözünden kaçmayan sanatsal örnekler tüm dil düzeylerini kapsasa da, bu dil düzeyleri arasında tarihsel sözlükbilim özellikle ilgi çekicidir. Sonuç olarak o dönem Türkçenin söz varlığının zenginleşme yolları hakkında yakından ve kapsamlı bilgi sahibi oluyoruz. Bu söz sanatı ustalarından biri de 13. yüzyıl şairi, döneminin önde gelen düşünürü Yunus Emre'dir. Yunus Emre'nin kelime dünyasının incelenmesi, genel olarak 13. yüzyıl Türkçenin tarihsel ve sözlüksel tablosunu ortaya koymaktadır. Döneminin bir tasavvuf şairidir. Tasavvuf felsefesinin önde gelen temsilcilerinden olduğu için Yunus Emre, kelimeyi sadece sahip olduğu etimon anlamıyla iletişime katmakla kalmaz, aynı zamanda kelimeye sonradan kazandırdığı yeni sözcük anlamı tanımlandırarak da sunar. Şair bu şekilde dilin söz varlığını zenginleşmesinde kendi beceri ve çabalarını esirgemediğini "ispatlar". Yeni bir kelime hazinesinin oluşmasında elbette dil ve düşüncenin yakın bağlantısı sağlam bir temel rolünü oynamaktadır. Bütün bunlar, şairin sanatsal mirasının izlenimi zamanı sözcüğe olgusal olarak yaslanma sayesinde mümkündür. Bu zenginleşmede leksik-semantik kelime grupları başta olmak üzere, özellikle eş anlamlılık boyutunda yer alan kelimelerin, bir birine zıt kavramları ifade eden sözcüklerin ve yazım paralelliği yaşayan fakat anlambilimsel olarak diferensiyalleşen sözcüksel dil örneklerinin özel bir ağırlık sergilediği araştırma sonucu olarak belirlenmiştir. Özellikle ilgi çekici olan, Yunus Emre'nin eserlerinin dilinde

* Doç. Dr. Bakü Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türkoloji Bölümü Bakü / AZERBAIJAN gizilgulabdullayeva@gmail.com ORCID: 0000-0001-5211-8359

kaydedilmiş sözcük birimlerinin bilimsel analizi, sesteş kelimeler aracılığıyla dilin söz varlığının zenginleştiğinin olgusal bir sunumunu ve doğrulanmasını sağlar.

Anahtar kelimeler: Tarihsel Sözlükbilim, Söz varlığı, Semantik, Sesteş, Arkaizmler, Fonoform

Summary

There are many personalities who stand out with their services in the world arena. Many of these people, who have different creative aspects, are also masters of words. It is also a fact that their services do not end with the literary and artistic language examples they leave to future generations. More importantly, with their unique works, they inform us about the phonetic, lexical, morphological and syntactic landscape of our language at that time. All this is learned in a silent language by going back to the past and passed on to future generations. Although artistic examples that do not go unnoticed by the researcher cover all language levels, historical lexicography is particularly interesting among these language levels. As a result, we have close and comprehensive information about the ways of enriching the vocabulary of Turkish at that time. One of such artists is the 13th century poet, prominent thinker of his time Yunus Emre. The study of Yunus Emre's vocabulary generally reveals the historical and lexical picture of the 13th century Turkish language. He is a Sufi poet of his time. As one of the leading representatives of the philosophy of Sufism, Yunus Emre not only brings the word into communication with its etymonic meaning, but also presents it by defining the new meaning of the word that he later brought to the word. In this way, the poet "proves" that he did not spare his skills and efforts to enrich the vocabulary of the language. Of course, the close connection between language and thought plays a solid role in the creation of a new vocabulary. All this is possible due to the factual reliance on the word while following the poet's creative heritage. In this enrichment, it has been determined as a result of the research that especially the lexical-semantic word groups, especially the words in the synonymy dimension, the words expressing the opposite concepts and the lexical language examples that have spelling parallels but are semantically differentiated exhibit a special weight. Particularly interesting is the scientific analysis of the lexical units recorded in the language of Yunus Emre's works, providing a factual presentation and confirmation of the enrichment of the language's vocabulary through homonyms.

Keywords: Historical Lexicography, Vocabulary, Semantics, Homonyms, Archaisms, Phonoform

Yunus Emre, tasavvuf edebiyatının çok önemli temsilcilerindendir. Bu nedenle şairin düşünce dünyasında kelimenin etimon anlamdan çıkarak tamamen yeni içerik kazanması doğaldır. Düşünceye yenilik bir yandan somutluğa, diğer yandan soyutluğa meydan vermektedir. Dil ve düşünce arasındaki bağlantının gücü, bu dilin temsilcisi olarak Yunus Emre'nin söz varlığı da dahil olmak üzere dilin zenginleşmesine temel oluşturmaktadır. Lakin dilin leksik sisteminin zenginleştirilmesi söz konusu olduğunda, nedense bu yöndeki görüşler daha çok morfolojik ve sözdizimsel kelime türetimine odaklanmaktadır. Oysa ki leksik-semantik kelime gruplarının söz varlığına gösterdiği katkısı ölçüye gelmez. Yaratıcı gözlem, sesteş kelimelerin

de Y.Emre diline etkisini ortaya koymaktadır. Yunus Emre'nin dilinde fono formlarının benzerliği, fakat anlambilimsel farklılıkları bu sözcüklerin niceliksel çoğulluğu ile eşitliğini ortaya koymaktadır. Sesteş kelimeler bağlamında söz ustasının kelime dağarcığının zenginleşmesi, aşağıdaki özelliklerden dolayı dikkat çekicidir:

1. Kökenine göre: Sesteş sözcüklerin kökeninin esas olarak ulusal sözcüklere göre belirlendiğini belirtmek gerekir. Ancak istisnasız bir düzenliliğin olmadığı gerçeğinden hareketle, sesteşlerin epizodik de olsa gerçeğe dönüşmesinde Türkçe kökenli olmayan dil örneklerinin katılımını görüyoruz. Başka bir deyişle, çoğunlukla Türkçe kökenli olan sesteşlerde yabancı kelimelerin varlığına da rastlıyoruz. Bu, sesteşlerin iç ve dış olmak üzere iki gruba ayrıldığını gösterir (Ceferov, 1970: .25). İç sesteşler Türkçe kökenliken, yabancı sesteşler yabancılık temellidir. Milli ve yabancı paralelinden türetilen sesteşler de vardır. Ancak Yunus Emre'nin dilinin söz varlığında sesteşler esas olarak iç özelliklere dayanmaktadır. *At*¹ [(«ev heyvanı»; *Adem toprak yatmış-ıdı at dünyâyı tutmuş-ıdı* (Yunus Emre Divanı, 2014: 345*), *at*² («atmak fiilinin kök birimi»: *Zebailer çeke tuta éltüben tamuya ata deri gine süñük tuta şolok dem bir fiğan ola* (Yunus Emre Divanı, 2014: 896)]; *ay*¹[(«gezegenlerden birinin adı»: *Yüzünden gün tutulur ay doğmağa utanur* (Yunus Emre Divanı, 2014: 189)], *ay*² [(«otuz günlük süre»: *Ister iseñ bu dünyada ebedi ser-hoş olasın ışk kadehin tolu getir yıl on eki ay ser-hoş yöri* (Yunus Emre Divanı, 2014: 1031)]; *bekle*¹ [(«korumak»: *Ger ehl-imillet-ile fariza şart bekleyem ...* (Yunus Emre Divanı, 2014: 783), *bekle*²[(«ummak»: *Oğruluk beklemek dost kapusunda Gümânsuz ol olur ilahi devlet* (Yunus Emre Divanı, 2014: 777)] bu tür sözler, görüşümüzün gerçek bir teyididir. Çoğunluk bakımından bu sözlük birimlerine Yunus Emre dilindeki kullanım sıklığı da eşlik etmektedir.

İlginç kelimelerden biri de iki etimolojik anlam yüklenen *ata* kelimesidir. Yunus Emre'nin söz varlığındaki bu kelime hem “baba” (*Adem atadan berü veli evliya nebi Hak müşerrefeyledi ahmedi kamu yüzden* – Yunus Emre Divanı, 2014: 244), hem de “dede” anlamlarına gelmesi dikkat çekicidir. (*Yaz yaradup yer tonadan gönlümüz evi haneden Hoşnüd ata vü anadan kulluk kadrin bilen benem* – Yunus Emre Divanı, 2014: 549). Çağdaş dilimizde *ata*, “ata” (baba) anlamındadır, ancak Türkiye Türkçesinde kelimenin karşılığı olarak *baba* dil örneği, bu fonetik içerikle edebi dil olgusudur.

Yunus Emre'nin dilinde de yabancılığa dayalı sesteşler vardır. Elbette fiili deliller yine “Divan”dan seçilen örneklerle yerine getirilmektedir:

*Bab*¹ [(«kapı»): *Sen haslaruñ babısın aşıklar kitabısın* (Yunus Emre Divanı, 2014: 182).

* Bunlar Karaman nüshasındaki beyt numarasının göstergeleridir.

Bab²(«mesele»): Koğıl yoklık *babını* öğren dostlık edebini... (Yunus Emre Divanı, 2014: 661).

Sunulan sesteş örneklerinde arapça kökenli kelimelerin sıralanması bunu doğrular niteliktedir. Sırasıyla “kapı” ve “mesele” anlamsal kapasitelerini taşıyan bu sözcükler, bugün hem Azerbaycan hem de Türkiye Türkçeleri için arkaik kabul edilmektedir. Bu sözcük birimleri, çağdaş söz varlığında yer almadıkları için arkaizm olarak adlandırılır. Genel olarak yabancı kelimelerin sadece sesteşlerde değil, genel olarak Yunus Emre dilinde (elbette diğer söz sanatçılarının dilinde olduğu gibi) kaydedilmesi doğal olmayan bir şekilde karşılanmamalıdır. Bu, şairin döneminin önde gelen dil anlayışından kaynaklanan bir meseledir. Öncü dilin yabancılık üzerine kurulu olması nedeniyle yabancı dil, dönemin olgularını temsil eden tüm klasiklerin dilinde kendine yer bulmaktadır. Bu durumda Türkçe kökenli kelimelerin yabancı bir türe aktarılması ve yerleştirilmesi çifte ustalık olarak kabul edilir.

2. Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile oranda fonetik değişkenliğe göre:

İlerü¹ «ilerü»: İlerü vardı gördü la'in oturmuş ağlar ... (Yunus Emre Divanı, 2014:351).

İlerü² «once»: İlm-i sabıktan *ilerü* dahi elest belürmedin

Ben ol-idüm, ol ben-idi şimdi necesi kesile (Yunus Emre Divanı, 2014: 442).

Sunulanlar, çeşitli anlamlara sahip, özellikle zıt anlamları ifade eden bu kelimelerin tarihsel fonoformlarından biridir. “Dede Korkut Kitabı”nın dilinde (**İlerü geldi, diz çökdü** – KDG, 1988: 68), ortaçağ yazılı anıtlarının dilinde, kelimenin şu fonobiçimlerine rastlıyoruz:

(اوزاری)* meger **ilerü** karıban Bir deveçi irdi ardından revan (Gehramanov ve d, 1991: 224).

Tabii ki buradaki kelimenin kökü **il** leksemdir. “Ön” anlamının yanı sıra “ileri” anlamlarını da taşıyan bu dil örneği, bugün Türkiye Türkçesinde **ileri** fonobiçimi (TS, 2005: s.953) ile kullanılıyorsa, ancak çağdaş Azerbaycan edebi dilinde uzak metatezin bir sonucu olarak yeni bir fonetik yapıya sahiptir. Bu, sözcük biriminin **ireli** şekli işaretidir. Ayrıca “ileri, hareket yönünde ileri” manasının bir ifadesi olarak kullanıldığına da dikkat edilmelidir (ADİL, 2008: 567). Edebi dil, bir olgu olarak bağımsız kelime türü olarak da kullanılır, konuşma dilinin yaşayan bir olgusu olarak, kelime türlerinden biri **evvel, gabag** çekim edatları olarak da kullanılır. Örneğin:

* Şirde misranın başında verilir.

Mınnan *ireli* cavannar bele deyildiler (örnek Gubadlı sakinlerinin konuşma dilinden alınmıştır).

Kelimenin en eski şekli *ilqerü* 'dür. Orhun-Yenisey anıtlarının söz varlığı da bunu doğrulamaktadır:

İlqerü Şantun yazıka teqi süledim /İrelide Şantun çölünedek goşun çekdim

(K_k-C.,3). (Abdullayeva, 2007: 24-25).

Kanaatimizce tarihten çağdaşlığa yolculuk eden bu dil birimi, aşağıdaki gelişme yönü sayesinde günümüz fonoformunun bir gerçeği haline gelmiştir:

İlqerü → ilqerü^{u>i} → ileri → ire^{e>a}li → irəli

3. Arkaik unsura sahip olmasına göre: Zamanla genel kullanımda olan bazı sözcüklerin çağdaş dile göre arkaik olarak algılanması nesnel bir gerçektir. Yunus Emre «Divanı»nda *Ayak*¹(ayak), *ayak*²(kadeh); *baş*¹(kafa), *baş*²(yara); *art*¹-(çoğalmak), *art*²(arka)... gibi sesteş kelimelerin ikinci unsurundaki arkaik olguların varlığı buna örnektir.

*Ayak*¹ «ayak»: El *ayak* dutmaz düşdüm cihana (Yunus Emre Divanı, 2014: 321).

*Ayak*² «kadeh»: Ben ki, ser-hoşem içmişem *ayağum* anda (Yunus Emre Divanı, 2014: 503).

Bu bakış açısından, sesteşleşme farklı bir şekilde gider. Sözcük ilk anlamıyla günümüzde her iki dilde de varlığını sürdürmekte, fakat ikinci anlamda dilin arkaik katmanında yer almaktadır. Ancak hem klasik edebiyat dilinde hem de farklı dönemlere ait kelimeleri temsil eden sözlüklerde "kadeh" anlamını içeren *ayak* sözcük birimi, geniş bir kullanım sıklığına sahip bir dil birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha açık söylemek gerekirse Kaşgarlı Mahmud'un "Dvanu lugat-it-türk" eserinde fonetik içeriği farklı, ancak "kase, piyale, kadeh" gibi benzer anlamlara sahip kelimelerle kaydedilmiştir. Anıtın açıklaması şu şekilde:

«^{أَيْق} Ayak: bulaşık. Bunu oğuzlar bilmezler. Onlar bu kimi şeylere ^{جَنْق} çanak deyirler» (Kaşgari, 2007: s.150).

Kelime aynı zamanda İbn Mühenna sözlüğünde "kadeh, bir tas şarap" semantiğiyle kaydedilmiştir (Mühenna, 2008: 73).

*Baş*¹ «kafa»: Ol kiyamet bazarında her bir kula *baş* kayısı

Yunus sen aşıklar-ıla hiç görmeyesin kiyamet (Yunus Emre Divanı, 2014: 297).

Baş² «yara»: Hiç dartışık yoğ-iken *başum* anuñla hoş oldı (Yunus Emre Divanı, 2014: 213).

Azerbaycan klasiklerinin dilinde de “yara” anlamını taşıyan **baş** kelimesine rastlanır:

Saqın terpetme kim bağrımdadır *başı* bu qüllabın (MFPEİL, 2014: 215).

Sözcük, ilk anlamsal kapasitesi ile bugün hala her iki dilin söz varlığında yer almaktadır. “Yara” kelimesinin arkaik anlamı her iki dilin özelliğidir. Ancak günümüzde, canlı konuşma dilinde tarihsel anlamı ifade eden bu sözcüksel dil örneği, epizodik de olsa bulunur. Örn.: Üreyimin **başı** ağrıyır e... ! Tabii ki, kalbin ayakları yok ki, başı da olsun. Burada anlam denkliği “yara” kelimesiyle bağlantılıdır. Yani «üreyimin yarası ağrıyır e...» (kalbimin yarası acıyor...) demektir.

Art sözcüksel dil örneği, bu grupta yer alan sözcük birimlerinden biridir. Kelime, iki farklı kelime türüne aitliği ile ilişkilidir ve iki anlamın birinde sesteleşme vardır: Art¹ - "çarpma" semantiği ile : **Art¹**- «çoğalmak» (Yunus Emre Divanı, 2014: 922), **art²** «arka» (Yunus Emre Divanı, 2014: 506) semantiği ile. Çağdaş dil ile karşılaştırıldığında, birincisi günümüz edebi dilinin gerçeği, ikincisi ise dilin arkaik katmanına yönelik bir kelimedir.

Yunus Emre “Divan”ından seçmeler bazen sesteş kelimelerden birinin arkaizm olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarıda sunulan sözcük birimleri bu gerçeği doğrulamaktadır. Bununla birlikte, bu sürece dahil olan tüm sözcük örneklerinin arkaizm sırasına göre listelendiği örnekler vardır. Tabii yine Y. Emre “Divan”ı da bu düşüncemizi destekliyor:

Eriş¹- «çatışmak»: Dervişlere *erişen* işine peşman olur (Yunus Emre Divanı, 2014: 608).

Eriş²- «ulaşmak»: İbrahme nemrud odın ışkdur gülistan eyleyen
Çün *erişdi* ışk eseri gülzar oldı nar olmadı (Yunus Emre Divanı, 2014: 1365).

Görüldüğü gibi Yunus Emre dilinde kayda aldığımız **eriş-** fiili sesteş olan sözcük birimlerinden biridir. Kelimenin iki anlamı vardır ve şairin dilinde kullanılmaktadır. Azerbaycan klasik edebiyatının dilinde de kayda alınan bu sözcük birimi, tarihsel olarak *irişmek* gereken bir fonocildi olmuştur ve “ulaşmak” anlamsal kapasitesi ile yoğun bir kullanım sıklığına sahiptir:

Bir dağ *irişdi* yolda naghah, qeddine libasi-vehm kutah (Füzuli, 1958, II: s. 96).

Sözcük şu anda Azerbaycan Türkçesi için arkaik olarak kabul edilir. Her iki anlamıyla da Türkiye Türkçesinin kelime dağarcığında yer almıyor. Ancak tarihî izini ağızlarda ortaya koymaktadır. Spesifik olarak günümüzde kelimenin *irışmex*’ biçimi Culfa, Ordubad ve Şahbuz ağızlarında “erişmek” anlamı ile varlığını korumaktadır: *Sə:n atun mə:m atıma irışməz* (Şahbuz, ADDL, 2007: 236). Hatta Yunus Emre'nin dilinde kaydedilen "tartışmak" anlamına kısmen benzeyen “kavga etmek, tartışmak” semantiğine Guba ve Megri ağızlarında da rastlıyoruz. Guba ve Megri ağızlarında *irışmağ* kelimesi fonetik biçimi ile yaşar (ADDL, 2007: 236) ve böylece varlığını teyit eder.

Genel olarak, bir zamanlar genel bir niteliğe sahip olan ve daha sonra işlevini yitirerek epizodik hale gelen ve bunun sonucunda dilin arkaik katmanına yerleşen sözcük kalıplarının her biri, dilden ayrıldıktan sonra farklı bir kadere sahiptir. Bazıları kelimelerin kök birimlerinde, bazıları karmaşık kelimelerin bileşenlerinde, bazıları canlı konuşma dilinde ve bazıları ağızlarda yaşar. Hatta bazen çift ad altında bilimsel bir açıklama buluyor. Örneğin, normatif dilden dışarıda kalan *iriş-* fiili dili terk ettiğine göre arkaizm, ancak ağızlarda kaydedildiği için diyalektizm olarak adlandırılırsa, o zaman daha geniş bir açıklamaya gerek yoktur.

4. *Çağdaş dille oranda anlamsal değişkenliğe göre:* Y.Emre dilinde kelimelerin anlamsal değişkenliği daha ön plandadır. Çağdaş Azerbaycan edebi dilinde yaşayan, ancak anlamsal değişikliklere uğramış birçok dil birimi vardır. Örneğin:

Beg¹ «beg»: Tiz çıkarurlar beytte’l-ma mura

Begi isa gibi dünya kovanı (Yunus Emre Divanı, 2014:111).

Beg² «lider»: Dört kitabı şerh eden bulmadı ışka çare

Ne *begler*, ne sultanlar, ne müderris, ne kadı (Yunus Emre Divanı, 2014: 417).

Birle¹ «ile» edatı: Sen bunca sıfat *birle* penhan-iken, ey server,

Aşıklar devletisin meşhur olduñ cihana (Yunus Emre Divanı, 2014: 178).

Birle²- «varlığını kabul etmek»: Cümle bir anı *birler* cümlesi ana geder (Yunus Emre Divanı, 2014: 152).

İlk sesteş çiftte (*beg¹* ve *beg²*) sözcüksel olgular aynı kelime türüne aittir, ikinci paralelde (*birle¹* ve *birle²*-) dil olgusunun biri yardımcı kelime türüne, diğeri ise bağımsız kelime türüne, fiil grubuna aittir. Tabii ki, tüm bunlar sesteş kelimelerin bir özelliğidir. Dikkat çeken esas mesele, Yunus Emre'de kaydedilen sesteş sözcüklerin anlamsal değişkenliğidir. Şöyle ki, *bey* kelimesi hem Azerbaycan hem de Türkiye Türkçesinde “bey” anlamında edebi dilin normu düzeyinde korunmasına rağmen, “lider” semantiği ile yokluk

özüne sahiptir. . Unutulmamalıdır ki, kelimenin bugünkü anlamı ile tarihsel anlamının karşılığı kısmidir. Çünkü bu sözcük, kelimenin tarihsel anlamıyla örtüşmemektedir. Yani tam anlamıyla %100 normatif değildir. Çünkü kelimenin tarihi içeriği zadeganlara verilen **bey** ünvanına tekabül etmektedir. Bu sözcük birimi, vatanına, devletine ve halkına özel hizmetleri olanlara verilen soylu ünvanlardan biridir (Abbdullayeva, 2007: 67). Kelime bu anlamda Avrupa'da kullanılan markiz, kont, lord, baron ünvanlarına denktir (Esger ve Kıpçak, 1996: 57). Bu her iki dilde de olan bir gerçektir. Aynı şey **birle** kelimesi örneği için de söylenebilir. Ama biraz farklı bir şekilde. Farklılaşma, **bey** kelimesi yalnız «bey» anlamında her iki dilin kelime dağarcığında kendini gösteriyorsa, **birle** her iki anlamda da bugün Azerbaycan Türkçesinde gözlenmemektedir. Dikkat çeken odur ki, Azerbaycan klasik edebi dilinde rastlanmayan **birle-** fiili Türkiye Türkçesinde bugün aktif olduğu halde, yardımcı kelime türü olarak arkaikleşerek dili terk etmiştir. **Birle-** dil örneği farklı anlamları ile Türkiye Türkçesinin söz varlığında yer almaktadır:

1. Bir etmek, tek duruma getirmek;
2. Tanrının varlığını dile getirmek, zikr etmek (TS, 2005: 282-283).

Sunumdan da anlaşılacağı gibi, kelime, tarihsel semantiği ile birlikte Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır:

Tarihsel anlam yükü: Çağdaş dildeki anlam yükü:

«Varlığını kabul etmek» // «Tanrı'nın varlığını dile getirmek»

Aynılık göz önündedir. Çağdaş dil sözlüklerinde yer alan «bir etmek, tek duruma getirmek» anlam yükü, **birle-** fiilinin dil gelişiminin sonraki aşamalarında anlamsal genişlemeye tabi olduğunu teyit etmektedir. Sesteşlerin yaratılmasında yer alan diğer **birle** sözcük birimi, daha önce de belirttiğimiz gibi, yardımcı kelime türlerinden biri olarak dikkat çekiyor. Çağdaş dilimizde, anlamca birgelik ifade eden ile edatının en eski çekim türlerinden biri (birlen, birle, bile, ilen, nan / nan ...) genellikle klasik edebiyat dilinde bulunur(örneğin: *Can birle... جان بیرله* – Mesihî, 1998: 207), şu anda her iki dil için de arkaik olarak kabul edilmektedir.

Dilin kelime dağarcığının değişkenliği bir olgudur, nesnel gerçektir. Bunun nedeni işlevselliğini kaybetmiş dil birimlerinin dili terk etmesidir. Lakin bu olgu, dilin kelime dağarcığının azaldığı anlamına gelmez. Sözcük türetme, bir yandan bu boşluğu doldururken, diğer yandan aynı fonetik yapıya sahip, fakat farklı anlam tutumuna sahip sesteş sözcükler, dilin söz varlığına yeteri kadar leksik birimler sunmaktadır. Bu nedenle Yunus Emre zengin söz varlığına sahip ustalardan biri olarak kabul edilir. Örneğin, **ara** kelimesi dört, **birak-** fiili beş, **çık-** fiili altı, **dut-** fiili yedi...anlamsal yük ile şairin sanatsal

amacını başarılı bir şekilde gerçekleştirmesinde katılımda bulunur. Bu tür yüzlerce dil birimi kazandığı nominatif anlam tutumu ile Yunus Emre diline dahil olur. Manzara, söz ve söz sahibi önemli tasavvuf şairi Y. Emre'nin bu alandaki eşsiz etkinliğini gözler önüne seriyor. Araştırma, Yunus Emre'nin diline zenginlik katan söz dizimlerinin anlam yüküyle birlikte dili de terk ettiğini, ancak anlambilimiyle bazılarının çağdaş dilde korunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Yunus Emre'nin dilinde rastlanan bu kelimelerin hem dün hem de bugün Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinin söz varlığının zenginleşmesine katkı sağladığı bir gerçektir.

Kaynakça

1. Abdullayeva G. (2007). Kül Tigin abidesi. Bakı:Azərneşr.
2. Azerbaycan dilinin dialektoloji lüğeti. (2007). Bakı: Şerg-Gerb.
3. Azerbaycan dilinin izahlı lüğeti. (2008). 4 cildde. II c. Bakı:Şerg-Gerb.
4. Ceferov S. (1970). Müasir Azerbaycan dili. Bakı: Maarif.
5. Efzeleddin A., Kıpçak M. (1996). Türk Savaş Sanatı. Bakı: Yazıçı.
6. Kaşğari M. (2006). Dvanü lüğat-it-türk. 4 cildde. I C. Bakı: Ozan, 752 s.
7. Kitabı-Dede Korkut (1988). (tertibçi S.Alizade ve F.Zeynalovdur. Bakı: Yazıçı.
8. Gehramanov C., Halilov Ş. (1991). Mustafa Zerir. Yusif ve Züleyxa. Bakı:Elm.
9. Füzuli Mehemed. (1958). Eserleri. 5 cildde. I Cild. Bakı: Azerb. SSR EA neşriyyatı.
10. Füzuli Mehemed. (1958). Eserleri. 5 cildde. II Cild. Bakı: Azerb. SSR EA neşriyyatı.
11. Mehemed Füzulinin poetik eserlerinin izahlı lüğeti. (2014). Bakı: Elm.
12. Mesihî. (1998). Divan (eski grafika ile. Tertibçi E.Seferlidir). Tehran.
13. Seyid Ahmed Cemaleddin ibn Mühenna. (2008). Hilyetül-insan ve Helbetül-lisan (Tercümeçi T.Hacıyevdir). Bakı: Mütercim.
14. Türkçe Sözlük. (2005). 10. Baskı. Ankara.
15. Yunus Emre Divanı (Karaman nüshası). (2014). (Hazırlayan Yrd. Doç. Dr. İdris Nebi Uysal). İstanbul.